

возникновения фотографического мышления как эстетического феномена. Этот феномен заключается в специфике художественно-образного отображения действительности и мироощущения человека. Анализ такого способа мышления дает возможность показать изменения в выборе темы, выражении образа, передаче динамики пространства, впечатлении и мировосприятии автора.

Ключевые слова: фотография, художественное произведение, Бруно Шульц, стиль.

O. BYSTROVA

COMPARATIVE MAPPING PRINCIPLES OF PHOTOGRAPHY AND LITERARY EXPRESSION (ON THE EXAMPLE OF BRUNO SCHULZ)

In this research there was analyzed the principles of Bruno Schulz's creative works, which can be correlated with the fundamental principles of photographic thinking. Through the development phototechnologies appear predictors of photographic thinking as an aesthetic phenomenon. This phenomenon lies in the specific artistic and imaginative reflection of reality and the world of man. Consideration of this way of thinking will show changes in the choice of topics, expressing the image transmission dynamics of space, experience and attitude of the artist.

Keywords: photography, literary work, Bruno Schulz, style.

УДК 821.161.2.09 “18”

Ольга БЛИК

РОЛЬ ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ У РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ 20-40Х РОКІВ ХІХ СТОЛІТТЯ: ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ РУХ ТА ЗАХОПЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИМИ ТРАДИЦІЯМИ

У статті розглянуто роль Харківського університету у розвитку української літератури першої половини ХІХ ст. Харківський університет мав потужну українську атмосферу. Перші українські журнали друкувалися в університетській типографії і підпорядковувалися університетській цензурі. Життя представників Харківської школи романтиків було тісно пов'язане з університетом (А. Метлинський, М. Костомаров, І. Срезневський, О. Корсун, М. Петренко). Отже, саме

університет створив інтелектуальну атмосферу, в якій змогла розвинути українська романтична література.

Ключові слова: Харківська школа романтиків, Харківський університет, українська журналістика, П. Гулак-Артемовський, М. Костомаров, А. Метлинський, І. Срезневський, М. Цертелєв.

Українська романтична література зазвичай знайома читачам за творчістю Т. Шевченка, адже він був вершинним романтиком. Але після появи «Енеїди» І. Котляревського була ще ціла епоха, яка сформувала передумови для появи таланту Т. Шевченка. Це діяльність харківських поетів, яких А. Шамрай слушно визначив як «харківську школу романтиків» [5]. Саме їм належать перші серйозні переклади європейської класики, розширення можливостей української мови. Активне видання фольклорних збірників, адаптація фольклорного матеріалу в художній творчості, романтичні мотиви «світової скорботи», яка у М. Костомарова та А. Метлинського перетворилася на мотив «національної туги», - все це сприяло розвитку романтизму в українській літературі.

Зазвичай діяльності харківських поетів приділяють досить мало уваги. Здобутки цього гуртка бліднуть поряд з діяльністю наступної «Київської школи» та Кирило-Мефодіївського братства. Саме тому увага до діяльності поетів-харків'ян та й загалом до харківського літературного життя є надзвичайно актуальною.

У своєму дослідженні ми використовуємо матеріали спогадів випускників Харківського університету того періоду, «однокашників» М. Костомарова, А. Метлинського та І. Срезневського [4], що дає змогу ввести в літературний ужиток цікаві факти, які можуть бути корисними для розуміння еволюції поглядів М. Костомарова, А. Метлинського, І. Срезневського, О. Корсуна, Л. Боровиковського, О. Шпигоцького та інших поетів-романтиків цієї доби. Привертає увагу також праця Д. Багалія «Дослід історії Харківського університету», у якій подано відомості про освіту, наукові праці та професійну діяльність викладачів Харківського університету [1]. Використання історичних матеріалів про цю добу для правильного розуміння літературного життя Харкова, мотивів та поглядів, що панували в «Харківській школі романтиків», становлять наукову новизну нашого дослідження.

Загалом атмосфера Харківського університету була досить різноплановою. Тут викладали російські та зарубіжні професори, серед яких слід назвати І. Шада, учня та однодумця І. Фіхте, випускників Дерптського професорського інституту М. Луніна та А. Валицького, серба Ф. Циха, українця П. Гулака-Артемовського. Останній, до речі, прославився як малоросійський поет, але при цьому збудував успішну викладацьку кар'єру. На лекції він приходив у блиску діамантових перснів на кожному пальці, які були подаровані йому за віддану «государственну» службу.

Слід зазначити, що в Харківському університеті після 1831 року навчалось багато поляків. Після закриття Віленського університету частина його студентів завершувала освіту в Харкові. Відомо, що в 1840-х роках загальна кількість студентів університету була від 450 до 500 і серед них завжди було від 150 до 200 поляків [4]. Для нашого дослідження це особливо важливо, бо в той час уже розквітла у Польщі «українська школа», і ідеї національності й романтизму зазвучали у Польщі на повен голос. І ті студенти, що прийшли у харківські землі, були носіями цих романтичних ідей. Отже, ідеї європейського романтизму проникали в Україну не лише опосередковано через російські періодичні видання, а й напряму, через студентів-поляків. Так, на одній зі студентських зустрічей А.Метлинський звернувся до Ф. Неслуховського з проханням знайти і перекласти статтю поляка М.Грабовського. А.Метлинський був глибоко зацікавлений польським національним дискурсом: «Ми знайомі з літературою західних народів, але зовсім майже не знаємо літератури наших співплемінників. Час уже зблизитися, час ближче пізнати одне одного (переклад мій – О.Б.)» [4, с. 228].

Крім того, слід зазначити, що в ті роки жив у Харкові відомий польський драматург Юзеф Корженьовський, директор Першої міської гімназії. Серед викладачів університету був Альфонс Осипович Валицький, уродженець Вільно, викладач грецької мови, літератури та давнини, а також грецької та латини на педагогічному курсі. Про його високий професійний рівень та ораторський талант ходили легенди. Подейкували, що В.Белінський був знайомий з ним особисто і називав Валицького «зіркою першої величини» [4]. Також викладав в університеті римське право Олександр Міцкевич, рідний брат Адама Міцкевича,

але, залежно від обставин, він то визнавав своє братерство, то зрікався його. Була в Харкові на той час і польська громада, для міста у 40 тисяч жителів досить значна [4]. Одне слово, польський культурний елемент у харківському «інтелектуальному русі» відігравав значну роль.

Серед студентства було велике зацікавлення також німецькою класичною філософією. Багато хто зі слухачів університету знайомився з творами німецьких ідеалістів в оригіналі, трактуючи їх часто на власний розсуд [4].

Слід звернути увагу також на українсько-чеські зв'язки. А.Шамрай наголошує на тому, що контакти харківських романтиків та представників чеського відродження були досить численними і цікавими. Українські письменники 30-40 років були першими пропагандистами ідей Ганки, Колара та Шафарика в російському інтелектуальному просторі [5]. Великим популяризатором чеської культури був М. П. Погодін, він допомагав налагодженню контактів між чехами та українцями під час перших подорожей харків'ян по слов'янських землях. Але ґрунтовне ознайомлення з культурою чеського відродження здійснювали все ж харківські або близькі до харківських українські письменники [5]. Особливу роль відіграв тут І.Срезневський. 1839 року він відбуває у свою слов'янську мандрівку, знайомиться з визначними діячами чеської культури Шафариком, Ганкою, Челаковським та ін. Його дружба з Ганкою тривала десятки років. З того часу новинки української літератури все частіше з'являються у «*Casopis Ceskeho Museum*». Тут друкуються переклади поетів-харків'ян, анотації нових видань, рецензії на збірники та альманахи [5]. А.Метлинський, Л.Боровиковський та інші дякували І.Срезневському за надруковані в чеських виданнях переклади їхніх творів. У листуванні чехів з українцями помітний тон доброзичливості та зацікавленості до українського письменства, виявлені, зокрема, в рецензіях та замітках чеських діячів про українське письменство. Водночас твори чеських поетів, як і народні пісні, посідали важливе місце у творчості А. Метлинського, М. Костомарова, О. Корсуна і особливо І. Срезневського, який не лише займався перекладами, а й писав вірші слов'янськими мовами. Про слов'янську єдність О. Корсун писав так: «Ось так то се було та й є; а ще он що: у сербинів, у

чехів та червонорусців усі люди прості, говорять по-старому; по словенськи – але ж і ми з словен: так і мова їхня дуже спадає на насюку; і пісні, і казки тож збиваються на українську» [5, с. 29]. Популярність ідей слов'янського єднання серед поетів-харків'ян була очевидною.

Важливу роль зіграв університет у розвитку української журналістики. За перші 10 років існування університет виховав майбутніх діячів журналістики, а також підготував до цього ґрунт серед городян. Адже Є. Філомафітський, Р. Гонорський, В. Маслович, П. Гулак-Артемівський, О. Склабовський, ініціатори журналістського руху в Харкові, вирости й виховалися в університеті, їхні смаки формувалися під впливом І. Рижського, І. Срезневського та інших поважних професорів. Університетський книгопродавець Лангнер видавав газету, і це привчило харківську публіку до смаку мати свій друкований орган [1]. Серед університетських діячів та випускників формуються кадри для нових газет і журналів. Як зазначав Д. Багалій, університет друкував ці видання у своїй типографії. Він володів правом цензури, і ця цензура була «доброзичлива, справедлива і неприскіплива» [1]. Часом університет фінансував деякі видання. Крім того, усі навчальні заклади округу підпорядковувалися університету, можна сказати, утворювали єдину педагогічну родину. Ці заклади, їх викладацький склад і навіть частково учні були першими передплатниками, а до них приєднувалися і представники громад, такі як почесні наглядачі училищ, батьки учнів та ін. Це гарантувало певний постійний контингент читачів [1]. Водночас журнали вдовольняли потреби університетського наукового життя. Так, в «Українському журналі» висвітлювалося паризьке відрядження п. Затеplinського та була надрукована його перша лекція, прочитана в стінах університету після стажування. А в «Українському віснику» була опублікована промова П. Гулака-Артемівського, прочитана на відкритті курсу польської мови на словесному факультеті.

Відомо, що в 30-40 роках XIX ст. в усіх університетах найбільш популярними були словесні факультети. Де Пуле наголошує, що ця тенденція була помітною в усіх вищих навчальних закладах Російської імперії [4]. Відомо, що лекції на словесному факультеті відвідували математики, юристи і навіть

студенти медичного факультету. Цьому сприяв, зокрема, декан факультету, а згодом ректор П. Гулак-Артемівський, який заохочував талановитих викладачів іти на історико-філологічний факультет. Серед студентів цього періоду було велике зацікавлення літературним життям.

Значну роль у розвитку літературних зацікавлень грав заступник попечителя університету князь М. Цертелєв, відомий у Харкові літератор, а також перший збирач українських народних пісень. М. Цертелєв організовував у себе літературні вечори, на які запрошував письменників, професорів університету та студентів. Відвідували вечори також І. Срезневський та А.Метлинський. Саме останній, мабуть, був одним із тих, хто створював під час цих заходів невимушену дружню атмосферу.

До розвитку літературного спрямування в Харківському університеті заохочувало те, що багато викладачів поезики й естетики були водночас і віршописцями, надихаючи своїх слухачів до індивідуальної творчості. Серед них слід назвати І.Срезневського, Р. Гонорського, Є. Філомафітського, О. Склабовського, П. Гулака-Артемівського. Водночас у студентському середовищі зароджується творчість харківського байкаря Нахімова, поезія якого у часто друкувалася в «Харківському Демокриті». У період з 1825 по 1835 рік, наголошує Д. Багалій, до місцевої сатиричної течії додається потужний малоросійський струмінь, репрезентований творчістю Г. Квітки та П. Гулака-Артемівського [1].

Важливо те, що для виникнення літературного українського руху в Харкові були особливі передумови, і Харківський університет став найбільш українським з усіх тоді існуючих: студенти у своїй більшості були українцями, з університетської кафедри лекції лунали часто з малоросійським акцентом, та й оточення університету було всуціль українське [4]. Загалом, любов до українства була дуже потужною в Харкові.

Д.Багалій стверджує, що український літературний рух мав у своїй основі захоплення народністю, українськими піснями та фольклором [1]. Саме в цій українській атмосфері виникло захоплення народністю, ентузіастичне збирання фольклору, вивчення народних звичаїв тощо.

У такій атмосфері формувался світогляд М.Костомарова. Познайомившись зі збірником М. Максимовича, він захопився українським фольклором, і це певною мірою зіпсувало йому репутацію у консервативних університетських колах. Ось як згадує про це сучасник: «Коли я зблизився з Костомаровим у Харкові, він уже шукав собі місця. Звичайно, ближче всього було намагатися знайти місце при університеті, але це було майже немислимо. Артемовський, декан факультету, а потім ректор, людина досить впливова, ставився, як уже було сказано, до Костомарова не співчутливо, особливо після того, як Міністерство засудило схвалену факультетом дисертацію Костомарова про Унію на спалення. Валицький, професор грецької літератури, вважав Костомарова за людину ненормальну; Протопопов, вказуючи, що Костомаров займається збиранням народних пісень, і написав дисертацію про значення народних пісень в історії, вважав це за справу, недостойну науки (переклад мій – *О.Б.*)» [4, с. 233].

Саме завдяки захопленню фольклором Костомаров зблизився з І. Срезневським, наукові досягнення якого справили на майбутнього історика сильне враження: «За посередництвом Амвросія Лук'яновича Метлинського, з яким я потоваришував ще під час мого перебування у Гулака-Артемовського, де він жив у якості домашнього учителя, я познайомився з видавцем «Запорожської старовини» Ізмаїлом Івановичем Срезневським, який вже був тоді на посаді ад'юнкт-професора зі статистики в університеті. Знайомство це надовго справило на мене сильний вплив... Взагалі, зближення з цією людиною дуже сприяло моєму прагненню до вивчення української народності (переклад мій – *О.Б.*)» [4, с. 185].

Таким же пристрасним любителем української словесності був А.Метлинський. У його домі, який був гостинно відкритий для всіх бажаючих, часто лунали українські пісні – студенти-малороси приходили до нього згадати рідні мелодії. Також звичними гостями садиби Метлинського були сліпці-кобзарі, яких він захоплював до співу. Метлинський упродовж усього життя komponував збірник народних пісень, виданий 1854 р. У ньому вперше були зафіксовані не лише слова пісень, а також і народні мелодії.

У Харківському університеті починалася кар'єра видатного славіста І.Срезневського. Спочатку він займався статистикою, а

згодом став викладати курс слов'янських мов (тобто політичної та літературної історії і мови слов'янських племен). Відкриття цього курсу відбулося 1843 р. Молодий професор зі своїми лекціями мав в університеті шалений успіх. Як згадують сучасники, аудиторія №1 просто не вмещувала всіх бажаючих: «Студенти всіх факультетів, особливо впродовж першого року курсу, натовпами сходились слухати красномовного професора; найбільша університетська аудиторія, № 1-й, не вмещувала всіх бажаючих. Новизна предмету, динамічність викладу, то захопленого і приправленого цитатами з Коляра, Пушкіна і Міцкевича, то суворо-критичного, не позбавленого гумору та іронії, все це впливало на молодь найбільш заохочувальним чином, все це було так своєрідно і такого ще жодного разу не траплялося... на університетській кафедрі. Напрямок професора був панславистський; вірші Коляра не сходили, можна сказати, з його вуст, а “слов'янське братерство і єднання, в душі мира і любові” навряд чи в якомусь іншому російському університеті знайшло б сприятливіший ґрунт, ніж у Харківському (переклад мій – *О.Б.*)» [4, с. 300].

Саме Срезневський дав студентам смак до справжнього філологічного дослідження, до наукової діяльності. Він задавав студентам величезну кількість робіт з історії російської мови, літератури, етнографії, порівняння слов'янських літератур та ін. На своїх лекціях Срезневський наочно показував, як слід поводитися з літературною «сировиною» – літописом, піснею, з іншими першоджерелами. На той час це було значною подією [4].

У 1847 році Срезневський перейшов викладати до Санкт-Петербурзького університету. Після цього харківська епоха у його житті завершилася. Але світогляд видатного вченого формувався саме в інтелектуальному просторі Харківського університету.

Як бачимо, життя членів Харківської школи романтиків – А. Метлинського, І. Срезневського, М. Костомарова – було тісно пов'язане з життям університету. Михайло Петренко був студентом університету і ще в студентські роки був помічений А. Метлинським. Метлинський підтримував поета з виданням творів. О. Корсун, українська видавець альманаху «Сніп», навчався на юридичному факультеті. Товариші Срезневського по студентській лаві – І. Розковшенко, О. та Ф. Євєцькі,

О. Шпигоцький – склали перше покоління харківської школи і відзначилися виданням «Українського альманаху». А. Бецький, видавець «Молодика», був теж причетним до діяльності університету. «Ранкова зірка», один з найяскравіших харківських альманахів, був видрукуваний студентом Харківського університету І. Петровим. Це вказує на те, що життя представників Харківської школи романтиків було якнайтісніше пов'язане з університетом.

Отже, завдяки створенню Харківського університету, зосередженню інтелектуальних сил в місті Харкові, в українській літературі відбувся розвиток української літературної мови, були створені перші переклади європейської класики, з'явилися українські часописи. Харківська школа романтиків активно контактувала з представниками польського та чеського романтизму, а також вела жваві перемовини з московськими слов'янофілами. Інтелектуальний рух (термін належить М. Дашкевичу) [2] Харківського університету уможливив розвиток та поглиблення української літератури 20-40 років XIX століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Багалеї Д.И. Опыт истории Харьковского университета: по неизданным материалам / Д.И. Багалеї. – Харьков, 1893 – Т. 2 – 1204 с.
2. Дашкевич Н. П. Отзыв о сочинении г. Петрова: "Очерки истории украинской литературы XIX столетия" / Н. П. Дашкевич; упоряд., передмова, примітки, покажчик імен Г. А. Александрової. – Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2013. – 352 с.
3. Історія української літературної критики / Федченко П.М. – К., 1988. – 451с.
4. Харківський університет XIX – початку XX століття у спогадах його професорів та вихованців. / Укл.: Б. П. Зайцев, В. Ю. Іващенко, В. І. Кадеєв, С. М. Куделко, Б. К. Мигаль, С. І. Посохов; Вступ. стаття В. І. Іващенко; Наук. ред: С. І. Посохов. – Харків: «Видавництво Сага», 2011. – Т.2 – 540 с.
5. Шамрай А. Харківська школа романтиків / А. Шамрай – Х.: «Держвидав України», 1930. – Т.2 – 256 с.

О. БЛИК

**РОЛЬ ХАРЬКОВСКОГО УНИВЕРСИТЕТА В РАЗВИТИИ
УКРАИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ 20-40 ГОДОВ XIX ВЕКА:
ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЕ ДВИЖЕНИЕ И УВЛЕЧЕНИЕ
НАЦИОНАЛЬНЫМИ ТРАДИЦИЯМИ**

В статье рассмотрена роль Харьковского университета в развитии украинской литературы первой половины XIX века. В Харьковском университете сформировалось мощное украинское движение. Первые украинские журналы печатались в университетской типографии, их цензура также принадлежала университету. Жизнь членов Харьковской школы романтиков была тесно связана с университетом (А. Метлинский, Н. Костомаров, И. Срезневский, А. Корсун, М. Петренко). Установлено, что именно университет создал ту интеллектуальную атмосферу, в которой смогла развиваться украинская романтическая литература.

Ключевые слова: Харьковская школа романтиков, Харьковский университет, украинская журналистика, П. Гулак-Артемовский, М. Костомаров, А. Метлинский, И. Срезневский, Н. Цертелев.

O. BLYK

**THE ROLE OF KHARKIV UNIVERSITY IN UKRAINIAN
LITERATURE OF 20-40S OF THE XIX CENTURY: INTELLECTUAL
MOVEMENT AND ADMIRATION NATIONAL TRADITIONS**

The article tells about role of Kharkiv University in Ukrainian literature XIX first part century development. We can see great Ukrainian movement in Kharkiv University. The University printed first Ukrainian magazines in his own publishing house, and the university censored this magazines. The lifeway of Kharkiv romantic poets (A. Metlinskiy, M. Kostomarov, I. Sreznevskiy, O. Korsun, M. Petrenko) was strongly connected with Kharkiv University. The author proves Kharkiv University created specific atmosphere, in which Ukrainian romantic literature can be developed.

Key words: Kharkiv romantic school, Kharkiv University, Ukrainian journalism, P. Hulak-Artemovskiy, M. Kostomarov, A. Metlinskiy, I. Srezneskiy, M. Tserteliev.

УДК – 398.8(477):332.145

Олена БОЙЧУК